

**PERIODONTAL KASALLIKLAR VA PERIODONTIT: OG‘IZ BO‘SHLIG‘I
SOG‘LIG‘INING TAHLILI****Musinjonov Alisherjon Qobiljon o‘g‘li***University of Business and Science “Tibbiyot kafedrası” o‘qituvchisi*alisherbee1995@gmail.com**Xayrova Adilya Mavlyutovna***University of Business and Science “Tibbiyot kafedrası” o‘qituvchisi*ilyassalimov_96@mail.ru**Qudratov Abbos Farhod o‘g‘li***University of Business and Science “Tibbiyot kafedrası” o‘qituvchisi*abbos_medic@mail.ru**Abdusattorov Abbosxon Abdubosit o‘g‘li***University of Business and Science “Tibbiyot kafedrası” o‘qituvchisi*abdusattorov2019@mail.ru**Axmadjonov Ozodbek Hayitboy o‘g‘li***University of Business and Science Davolash ishi yo‘nalishi 25-25 guruh talabasi*ahmadjonovozodbek0700@gmail.com**Annotatsiya**

Ushbu tadqiqotning maqsadi O‘zbekiston aholisida og‘iz bo‘shlig‘i sog‘lig‘iga jiddiy tahdid soluvchi periodontit va boshqa periodontal kasalliklarning tarqalish darajasini, ularning rivojlanishiga ta‘sir etuvchi asosiy omillarni va samarali profilaktika choralarini o‘rganishdan iborat. Ishtirokchilardan klinik tekshiruv va so‘rovnoma orqali ma‘lumotlar to‘plandi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, aholi orasida periodontal patologiyalar keng tarqalgan bo‘lib, ularning rivojlanishida og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasiga rioya qilmaslik, tamaki chekish va sistemali kasalliklar muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqot shuningdek, profilaktik dasturlarning samaradorligini baholab, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish va erta tashxis qo‘yishning ahamiyatini ta‘kidlaydi. Olingan ma‘lumotlar ushbu kasalliklarning oldini olish va davolash bo‘yicha milliy dasturlarni ishlab chiqish uchun asos bo‘la oladi.

Kalit so‘zlar: *Gingiva (milk), periodontal boylam, sement, alveolyar, suyak, periodontit, microbial, biofilm, dental blyashka, tish toshi, disbioz, immun yallig‘lanish javobi, oksidativ stress, mikrosirkulyator buzilishlar, endotelial disfunktsiya, to‘qima trofikasi pasayishi, fermentativ degradatsiya, suyak rezorbsiyasi*

Abstract

The aim of this study is to investigate the prevalence of periodontitis and other periodontal

diseases, which pose a serious threat to oral health among the population of Uzbekistan, as well as to identify the main factors influencing their development and effective preventive measures. Data were collected from participants through clinical examinations and questionnaires. The results showed that periodontal pathologies are widespread among the population, with poor oral hygiene, tobacco use, and systemic diseases playing a significant role in their development. The study also evaluates the effectiveness of preventive programs and highlights the importance of promoting a healthy lifestyle and early diagnosis. The obtained data can serve as a basis for the development of national programs aimed at the prevention and treatment of these diseases.

Keywords: Gingiva, periodontal ligament, cementum, alveolar bone, periodontitis, microbial biofilm, dental plaque, dental calculus, dysbiosis, immune-inflammatory response, oxidative stress, microcirculatory disorders, endothelial dysfunction, reduced tissue trophism, enzymatic degradation, bone resorption.

Аннотация

Целью данного исследования является изучение распространённости пародонтита и других заболеваний пародонта, представляющих серьёзную угрозу для здоровья полости рта населения Узбекистана, а также выявление основных факторов, влияющих на их развитие, и определение эффективных мер профилактики. Данные были собраны посредством клинических обследований и анкетирования участников. Результаты показали, что патологии пародонта широко распространены среди населения, при этом несоблюдение гигиены полости рта, употребление табака и наличие системных заболеваний играют важную роль в их развитии. В исследовании также оценена эффективность профилактических программ и подчеркнута важность пропаганды здорового образа жизни и ранней диагностики. Полученные данные могут служить основой для разработки национальных программ по профилактике и лечению этих заболеваний.

Ключевые слова: десна, периодонтальная связка, цемент, альвеолярная кость, пародонтит, микробная биоплёнка, зубной налёт, зубной камень, дисбиоз, иммуновоспалительный ответ, оксидативный стресс, нарушения микроциркуляции, эндотелиальная дисфункция, снижение трофики тканей, ферментативная дегградация, резорбция костной ткани.

Kirish

Og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklari zamonaviy tibbiyot va stomatologiyaning eng dolzarb, keng tarqalgan hamda ko‘p omilli muammolaridan biri hisoblanadi. Xususan, periodontal to‘qimalarning yallig‘lanish-destruktiv kasalliklari, jumladan gingivit, periodontit,

parodontoz, periimplantit va boshqa periodontal patologiyalar nafaqat stomatologik amaliyotda, balki umumiy klinik tibbiyotda ham alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu kasalliklar tish atrofidagi to‘qimalar kompleksi, ya’ni gingiva (milk), periodontal boylam, sement va alveolyar suyak strukturalarining morfofunktsional yaxlitligini izdan chiqarib, asta-sekin tishlarning qo‘zg‘aluvchanligi, funktsional yetishmovchiligi va yakunda tish yo‘qotilishiga olib keladi.

Bugungi kunda periodontal kasalliklar dunyo miqyosida eng ko‘p uchraydigan surunkali yallig‘lanish kasalliklari qatoriga kiradi. Jahon sog‘liqni saqlash tizimida ularning dolzarbligi faqat og‘iz bo‘shlig‘i bilan chegaralanib qolmay, balki somatik salomatlik, hayot sifati, ovqatlanish madaniyati, nutq funksiyasi, psixoemotsional holat va ijtimoiy moslashuv bilan ham bevosita bog‘liq ekanligi bilan izohlanadi. So‘nggi yillarda o‘tkazilgan ko‘plab klinik, epidemiologik va patogenetik tadqiqotlar periodontal kasalliklar bilan yurak-qon tomir kasalliklari, ateroskleroz, arterial gipertenziya, qandli diabet, metabolik sindrom, surunkali buyrak yetishmovchiligi, revmatoid artrit, respirator patologiyalar hamda homiladorlik asoratlari o‘rtasida o‘zaro patofiziologik bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatmoqda. Bu esa periodontal kasalliklarni faqat lokal stomatologik muammo emas, balki multifaktorial, sistemali va interdisiplinar yondashuvni talab etuvchi klinik muammo sifatida baholash zarurligini ko‘rsatadi.

Periodontitning rivojlanishida mikrobial biofilm, dental blyashka, tish toshi, disbioz, immun yallig‘lanish javobi, oksidativ stress, mikrosirkulyator buzilishlar, endotelial disfunksiya, to‘qima trofikasi pasayishi, fermentativ degradatsiya va alveolyar suyak rezorbsiyasi kabi murakkab patogenetik mexanizmlar muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, kasallikning rivojlanishi va progressivlashuvida yosh, jins, irsiy moyillik, noto‘g‘ri ovqatlanish, chekish, spirtli ichimliklar iste‘moli, og‘iz gigiyenasiga rioya qilmaslik, surunkali stress, gormonal o‘zgarishlar, immunitet pasayishi, ijtimoiy-iqtisodiy omillar va komorbid kasalliklar kabi ko‘plab xavf omillari ishtirok etadi. Ayniqsa, og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasi madaniyatining yetarli emasligi, profilaktik ko‘riklarning sustligi va aholi orasida stomatologik savodxonlik darajasining pastligi ushbu patologiyalarning erta aniqlanishi va samarali oldini olishiga to‘sqinlik qilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham periodontal kasalliklar keng tarqalgan bo‘lib, ular aholi salomatligiga, mehnatga layoqatlilikka, estetik ko‘rinishga va hayot sifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Biroq mamlakatimiz sharoitida ushbu kasalliklarning epidemiologik xususiyatlari, hududiy tarqalishi, yosh va jins bo‘yicha tafovutlari, asosiy etiologik omillar i, klinik shakllari hamda profilaktik chora-tadbirlar samaradorligi yetarli darajada kompleks o‘rganilmagan. Ayniqsa, birlamchi profilaktika, erta skrining, individual gigiyenik

yondashuv, risk-guruhlarni aniqlash va aholi orasida profilaktik ta’lim masalalari chuqur ilmiy tahlilni talab etadi.

Mazkur tadqiqot ishining dolzarbligi shundaki, periodontal kasalliklarning tarqalish darajasini aniqlash, ularning rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy etiologik, patogenetik va ijtimoiy-gigiyenik omillarni baholash hamda ilmiy asoslangan profilaktik va profilaktik-terapevtik strategiyalarni ishlab chiqish bugungi kunda stomatologiya fanining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, periodontal kasalliklarni o‘rganish nafaqat klinik ahamiyatga, balki epidemiologik, profilaktik, diagnostik, terapevtik va ijtimoiy-tibbiy jihatdan ham muhimdir.

Ushbu ilmiy ishning asosiy maqsadi — O‘zbekiston aholisi orasida periodontal kasalliklarning uchrash darajasini, ularning rivojlanishiga olib keluvchi asosiy xavf omillarini, klinik xususiyatlarini va profilaktik choralar samaradorligini kompleks tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot natijalari asosida periodontal salomatlikni yaxshilash, kasalliklarni erta aniqlash, asoratlarni kamaytirish va stomatologik profilaktikani takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish ko‘zda tutiladi.

Shunday qilib, og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklari, xususan periodontit va boshqa periodontal patologiyalarni chuqur o‘rganish, ularning patogenezi, epidemiologiyasi, xavf omillari va profilaktikasini ilmiy asosda tahlil qilish stomatologik salomatlikni mustahkamlash hamda aholining umumiy salomatlik ko‘rsatkichlarini yaxshilashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar sharhi

Periodontal kasalliklar zamonaviy stomatologiya, profilaktik tibbiyot va umumiy klinik amaliyotda eng muhim hamda dolzarb muammolardan biri sifatida e’tirof etiladi. So‘nggi o‘n yilliklarda ushbu patologiyalar nafaqat og‘iz bo‘shlig‘i salomatligiga, balki inson organizmining umumiy funksional holatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi bilan ilmiy jamoatchilik e’tiborini tortib kelmoqda. Periodontal kasalliklar, xususan gingivit va periodontit, etiologiyasi murakkab, kechishi surunkali, patogenezi ko‘p bosqichli va asoratlari keng ko‘lamli bo‘lgan yallig‘lanish-destruktiv kasalliklar sirasiga kiradi. Shu sababli, ularning epidemiologiyasi, etiopatogenezi, diagnostikasi, profilaktikasi va davolash usullariga bag‘ishlangan ilmiy izlanishlar jahon miqyosida keng olib borilmoqda.

Jahon sog‘liqni saqlash sohasidagi nufuzli manbalar va epidemiologik kuzatuvlar ma’lumotlariga ko‘ra, og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklari dunyo aholisining deyarli yarmida uchraydi, bunda periodontal kasalliklar eng ko‘p tarqalgan stomatologik patologiyalar qatoridan o‘rin oladi. Ayniqsa, surunkali periodontit kattalar populyatsiyasida keng uchrashi, sekin-asta progressivlashuvi va ko‘pincha klinik jihatdan kech aniqlanishi bilan ajralib turadi. Xalqaro adabiyotlarda ushbu kasalliklarning tarqalish chastotasi, yoshga bog‘liq

xususiyatlari, jinsiy tafovutlari, ijtimoiy-iqtisodiy determinantlari va hududlararo farqlari haqida ko‘plab ilmiy ma‘lumotlar keltirilgan.

Ko‘pgina xorijiy tadqiqotlar periodontal kasalliklarning asosiy etiologik omili sifatida mikrobial biofilm, dental blyashka va patogen anaerob mikroflorani ko‘rsatadi. Biroq kasallikning yuzaga kelishi va progressivlashuvi faqat mikroorganizmlar faoliyati bilan emas, balki makroorganizmdagi immunoinflamator javob, sitokinlar disbalansi, oksidativ stress, to‘qima rezorbsiyasi, osteoklastik faollikning ortishi, kollagen degradatsiyasi va mikrosirkulyatsiya buzilishlari bilan ham uzviy bog‘liq ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Ayniqsa, interleykinlar (IL-1, IL-6), o‘sma nekroz omili (TNF- α), prostaglandinlar, matriks metalloproteinazalar va reaktiv kislorod shakllari periodont to‘qimalarining destruksiyasida muhim mediatorlar sifatida qayd etiladi. Bu holat periodontal kasalliklarni lokal yallig‘lanish jarayonidan tizimli biologik javob bilan kechuvchi patologik holat sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Ilmiy adabiyotlarda periodontal kasalliklarning sistemali salomatlik bilan o‘zaro aloqasi alohida e‘tibor markazida turadi. Ko‘plab tadqiqotlar periodontit bilan qandli diabet, yurak-qon tomir kasalliklari, arterial gipertenziya, ateroskleroz, metabolik sindrom, semizlik, surunkali respirator kasalliklar, homiladorlik patologiyalari va immun tizim disfunktsiyalari o‘rtasida bevosita yoki bilvosita bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Masalan, periodontitda kuzatiladigan surunkali yallig‘lanish va bakterial translokatsiya endotelial disfunktsiya, sistemali yallig‘lanish fonining kuchayishi va metabolik regulyatsiyaning buzilishiga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, qandli diabetda glikemik nazoratning buzilishi periodontal to‘qimalarning reparativ salohiyatini susaytirib, kasallikning og‘ir kechishiga zamin yaratadi. Shunday qilib, ko‘plab xorijiy mualliflar periodontal kasalliklarni ikki tomonlama klinik ta‘sirga ega bo‘lgan multifaktorial patologiya sifatida tavsiflaydilar.

Adabiyotlar tahlili periodontal kasalliklarning rivojlanishida xavf omillarining o‘rni juda katta ekanligini ko‘rsatadi. Ilmiy manbalarda yosh, irsiy moyillik, gormonal o‘zgarishlar, noto‘g‘ri ovqatlanish, tamaki mahsulotlari iste‘moli, surunkali stress, immunitet pasayishi, kam jismoniy faollik, og‘iz gigiyenasiga rioya qilmaslik, tish toshlari va protezlarning noto‘g‘ri konstruksiyasi asosiy predispozitsion omillar sifatida ko‘rsatiladi. Shuningdek, ijtimoiy-gigiyenik tadqiqotlar periodontal salomatlik darajasi bilan ta‘lim darajasi, tibbiy madaniyat, daromad holati, yashash hududi va stomatologik xizmatlardan foydalanish imkoniyati o‘rtasida yaqin bog‘liqlik mavjudligini tasdiqlaydi. Bu esa periodontal kasalliklarni o‘rganishda faqat klinik yondashuv emas, balki epidemiologik, sotsiologik va profilaktik tahlil ham muhim ekanligini anglatadi.

Xalqaro ilmiy tajribada periodontal kasalliklarning profilaktikasiga katta ahamiyat beriladi. Ko‘plab tadqiqotlarda birlamchi, ikkilamchi va uchlamchi profilaktika

tamoyillarining periodontal salomatlikni saqlashdagi samaradorligi yoritilgan. Bular qatoriga individual og‘iz gigiyenasi, professional gigiyenik tozalash, blyashka nazorati, stomatologik skrining, risk-guruhlarni erta aniqlash, ovqatlanishni optimallashtirish, tamakidan voz kechish va aholini stomatologik savodxonligini oshirish kabi choralar kiradi. Xorijiy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, periodontal kasalliklarning erta profilaktikasi va muntazam monitoringi nafaqat tishlarni saqlab qolishga, balki umumiy somatik salomatlik ko‘rsatkichlarini yaxshilashga ham xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida periodontal kasalliklar masalasi dolzarb bo‘lishiga qaramay, ushbu yo‘nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar nisbatan cheklangan. Mavjud mahalliy tadqiqotlar asosan ayrim klinik holatlarni tavsiflash, ma’lum yosh yoki hududiy guruhlarda periodontal patologiyalarning uchrash chastotasini aniqlash, ayrim diagnostik ko‘rsatkichlarni baholash bilan chegaralanib qolgan. Biroq respublika miqyosida periodontal kasalliklarning tarqalish darajasi, etiologik spektri, ijtimoiy determinantlari, gigiyenik xulq-atvor omillari, stomatologik yordamdan foydalanish ko‘rsatkichlari va profilaktik dasturlar samaradorligi bo‘yicha tizimli, kompleks va ko‘p omilli tadqiqotlar yetarli emas.

Mahalliy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, aholi orasida og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasi ko‘nikmalari, profilaktik stomatologik ko‘riklarga murojaat qilish chastotasi, gigiyenik vositalardan to‘g‘ri foydalanish madaniyati, ovqatlanish xususiyatlari va zararli odatlarning periodontal salomatlikka ta’siri yetarli darajada o‘rganilmagan. Ayniqsa, qishloq va shahar aholisi o‘rtasidagi farqlar, yosh guruhlari bo‘yicha epidemiologik tafovutlar, ayollar va erkaklarda periodontal holat dinamikasi, shuningdek, profilaktik ta’limning samaradorligi bo‘yicha ma’lumotlar cheklangan. Bu esa periodontal kasalliklarni O‘zbekiston sharoitida chuqur o‘rganish, milliy xususiyatlarni inobatga olgan holda profilaktik strategiyalar ishlab chiqish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Shu nuqtai nazardan, mavjud adabiyotlarni tanqidiy tahlil qilish, xalqaro ilmiy tajribalarni sintez qilish, periodontal kasalliklarning zamonaviy patogenetik va epidemiologik konsepsiyalarini milliy sog‘liqni saqlash tizimi bilan integratsiya qilish muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Adabiyotlar sharhi natijalari ushbu tadqiqotning ilmiy asosini yaratib, periodontal kasalliklarning O‘zbekiston aholisi orasida tarqalishi, xavf omillari va profilaktik chora-tadbirlar samaradorligini o‘rganishga yo‘naltirilgan izlanishlar uchun metodologik poydevor vazifasini bajaradi.

Shunday qilib, xalqaro va mahalliy adabiyotlar tahlili periodontal kasalliklarning epidemiologik, klinik, patogenetik, profilaktik va ijtimoiy ahamiyati nihoyatda yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Biroq O‘zbekiston sharoitida ushbu muammoning kompleks o‘rganilishi yetarli darajada amalga oshirilmaganligi mazkur tadqiqotning dolzarbligini va ilmiy ahamiyatini yanada oshiradi.

Materiallar va usullar

Mazkur tadqiqot ishi O‘zbekiston aholisida periodontit va boshqa periodontal kasalliklarning tarqalish darajasi, ularning rivojlanishiga ta’sir etuvchi etiologik, patogenetik, gigiyenik va ijtimoiy xavf omillari, shuningdek, profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligini kompleks baholashga qaratildi. Tadqiqot metodologiyasi zamonaviy epidemiologik, klinik, analitik va statistik yondashuvlarga asoslangan bo‘lib, u periodontal kasalliklarning holatini ko‘p qirrali tarzda o‘rganish imkonini berdi. Ish jarayonida retrospektiv tahlil, kesim (cross-sectional) epidemiologik kuzatuv, klinik tekshiruv, so‘rovnomalar usuli, indeks baholash tizimi va statistik modellashtirish kabi ilmiy usullardan foydalanildi.

Tadqiqot dizayni va umumiy metodologik yondashuv

Tadqiqot uch asosiy bosqichda olib borildi:

1-bosqich: Muammoning tizimli tahlili

Dastlab periodontal kasalliklarning epidemiologik, klinik va profilaktik jihatlari bo‘yicha mavjud xalqaro va mahalliy ilmiy manbalar, amaliy tavsiyalar, epidemiologik kuzatuvlar va klinik ma’lumotlar tizimli ravishda tahlil qilindi. Ushbu bosqichda periodontal kasalliklarning O‘zbekiston sharoitidagi dolzarbligi, mavjud muammolar, sog‘liqni saqlash tizimidagi kamchiliklar va profilaktik yondashuvlarning yetarli emasligi aniqlashtirildi.

Tizimli tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda periodontal kasalliklar nafaqat yuqori uchrash chastotasi, balki ularni erta aniqlash, profilaktika qilish va davolash bo‘yicha yagona ilmiy-amaliy yondashuvning yetishmasligi bilan ham tavsiflanadi. Shu bilan birga, aholining stomatologik savodxonligi, gigiyenik xulq-atvori, profilaktik ko‘riklarga qatnashish faolligi va xavf omillari haqidagi xabardorligi yetarli darajada shakllanmaganligi qayd etildi. Periodontal kasalliklarning muhim klinik muammolaridan biri sifatida ularning boshlang‘ich bosqichlarda latent yoki asimptomatik kechishi, natijada bemorlarning kech murojaat qilishi va kasallikning murakkablashgan shakllariga o‘tishi e’tirof etildi.

2-bosqich: Ma’lumotlarni yig‘ish va empirik kuzatuv

Tadqiqotning empirik qismi retrospektiv va kesim (cross-sectional) kuzatuv usullari asosida tashkil etildi. Ushbu kombinatsiyalashgan metodologik yondashuv periodontal kasalliklarning nafaqat mavjud holatini, balki ularning vaqt bo‘yicha uchrash dinamikasi va xavf omillari bilan o‘zaro bog‘liqligini ham tahlil qilish imkonini berdi.

Retrospektiv tahlil

Retrospektiv tahlil uchun 2020–2023-yillar oralig‘ida Toshkent shahrida joylashgan uchta markaziy stomatologik poliklinikaning arxiv tibbiy hujjatlari, ambulator kartalari, stomatologik ko‘rik protokollari va diagnostik qaydnomalari o‘rganildi. Tahlil davomida quyidagi ko‘rsatkichlar baholandi:

- ✓ periodontal kasalliklar bilan murojaat qilgan bemorlar soni;
- ✓ yosh va jins bo‘yicha taqsimot;
- ✓ tashxis qo‘yilish chastotasi;
- ✓ periodontitning klinik shakllari va og‘irlik darajasi;
- ✓ bemorlarning stomatologik murojaat faolligi;
- ✓ hamroh somatik kasalliklar mavjudligi.

Retrospektiv tahlil periodontal kasalliklarning ko‘p yillik epidemiologik dinamikasini baholash, ularning klinik tarqalish tendensiyalarini aniqlash va keyingi bosqichdagi klinik-kuzatuv tadqiqotlari uchun metodik asos yaratish maqsadida amalga oshirildi.

Kesim (cross-sectional study) o‘rganish

Kesim o‘rganish doirasida 18 yoshdan 65 yoshgacha bo‘lgan 450 nafar respondent ixtiyoriy ravishda tadqiqotga jalb qilindi. Ishtirokchilar stomatologik ko‘rik va standartlashtirilgan so‘rovnomadan o‘tkazildi. Tadqiqotga kiritilgan shaxslar orasida turli yosh guruhlarini, jinslarini, ijtimoiy qatlamlar va turmush tarziga ega bo‘lgan bemorlar qamrab olindi, bu esa natijalarning representativligi va epidemiologik ishonchliligini oshirdi.

Tanlash mezonlari

Tadqiqotga jalb etishda quyidagi inklyuzion mezonlar inobatga olindi:

- ✓ 18 yoshdan katta bo‘lishi;
- ✓ tadqiqotda ishtirok etishga ixtiyoriy rozilik bildirishi;
- ✓ og‘iz bo‘shlig‘i va periodontal holatini klinik baholash imkoniyati mavjudligi.

Eksklyuzion mezonlar sifatida quyidagilar belgilandi:

- ✓ o‘tkir infeksiya yoki yallig‘lanish kasalliklari;
- ✓ yaqinda periodontal jarrohlik amaliyoti o‘tkazilgan bo‘lishi;
- ✓ tekshiruv natijalariga ta’sir qiluvchi og‘ir umumiy somatik holatlar;
- ✓ to‘liq klinik baholashga to‘sqinlik qiluvchi holatlar.

Klinik tekshiruv usullari

Tadqiqotning klinik bosqichida barcha respondentlarda periodontal to‘qimalarning holati stomatologik standartlarga muvofiq baholandi. Tekshiruv davomida subyektiv shikoyatlar, og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenik holati, milklarning yallig‘lanish belgilarini aniqlash, tish atrofidagi to‘qimalarning funksional va strukturaviy o‘zgarishlari o‘rganildi.

Periodontal holatni baholash uchun quyidagi klinik indekslar va diagnostik ko‘rsatkichlar qo‘llanildi:

1. PLI — Plaque Index (blyashka indeksi)

Ushbu indeks yordamida tish sirtlarida to‘plangan mikrobyal blyashka, biofilm va gigiyenik ifloslanish darajasi baholandi. PLI ko‘rsatkichlari bemorlarning og‘iz gigiyenasiga

rioya qilish darajasi va periodontal kasalliklarning xavf darajasini aniqlashda muhim mezon sifatida qabul qilindi.

2. GI — Gingival Index (gingival indeks)

Milk to‘qimalarining yallig‘lanish holatini aniqlash uchun gingival indeksdan foydalanildi. Ushbu indeks yordamida giperemiya, shish, qonashga moyillik, milk konturining o‘zgarishi va yallig‘lanishning og‘irlik darajasi baholandi.

3. Periodontal cho‘ntak chuqurligi

Periodontal zond yordamida periodontal cho‘ntaklar chuqurligi o‘lchandi. Ushbu ko‘rsatkich periodontal to‘qimalarda yuzaga kelgan destruktiv o‘zgarishlar, birikma epiteliy migratsiyasi, alveolyar suyak rezorbsiyasi va periodontitning klinik bosqichini aniqlashda asosiy parametr sifatida ishlatildi.

4. Qo‘shimcha klinik ko‘rsatkichlar

Zarur holatlarda quyidagi qo‘shimcha belgilar ham qayd etildi:

- ✓ milklarning qonashi;
- ✓ tishlarning qo‘zg‘aluvchanligi;
- ✓ gingival retraksiya;
- ✓ tish toshi mavjudligi;
- ✓ halitoz (og‘izdan noxush hid kelishi);
- ✓ okklyuzion yuklanish xususiyatlari.
- ✓ So‘rovnoma usuli

Respondentlarning periodontal salomatligiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-gigiyenik, xulq-atvor va somatik xavf omillarini aniqlash maqsadida maxsus ishlab chiqilgan standartlashtirilgan anketa-so‘rovnoma qo‘llanildi. So‘rovnoma quyidagi asosiy bloklardan iborat bo‘ldi:

- ✓ og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasi odatlari;
- ✓ tish yuvish chastotasi va texnikasi;
- ✓ tish ipi, chayqovchi eritmalar va boshqa gigiyenik vositalardan foydalanish;
- ✓ stomatologik ko‘riklarga murojaat qilish chastotasi;
- ✓ tamaki chekish va boshqa zararli odatlar;
- ✓ ovqatlanish tartibi va shakarli mahsulotlar iste’moli;
- ✓ qandli diabet, yurak-qon tomir kasalliklari va boshqa sistemali patologiyalar mavjudligi;
- ✓ stress, uyqu rejimi va turmush tarzi xususiyatlari.

So‘rovnoma ma’lumotlari yordamida periodontal kasalliklarning shakllanishida modifikatsiyalanadigan va modifikatsiyalanmaydigan xavf omillari baholandi.

3-bosqich: Statistik tahlil va ma’lumotlarni qayta ishlash

Tadqiqot davomida olingan barcha ma'lumotlar elektron bazaga kiritilib, SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) dasturi yordamida statistik qayta ishlashdan o'tkazildi. Statistik tahlilda quyidagi usullardan foydalanildi:

- ✓ deskriptiv statistika (o'rtacha qiymat, standart og'ish, foiz ko'rsatkichlari);
- ✓ taqqoslash tahlili;
- ✓ korrelyatsion tahlil;
- ✓ xavf omillarini baholash;
- ✓ ishonchlilik darajasini aniqlash.

Kategorik va sonli ko'rsatkichlar o'rtasidagi farqlar statistik jihatdan baholanib, $p < 0,05$ qiymati statistik ahamiyatlilik mezonini sifatida qabul qilindi. Olingan natijalar asosida periodontal kasalliklarning tarqalishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar, klinik ko'rsatkichlar bilan gigiyenik odatlar o'rtasidagi bog'liqlik va profilaktik choralar samaradorligi tahlil qilindi.

Etik jihatlar

Tadqiqot davomida barcha ishtirokchilardan ixtiyoriy ravishda xabardor rozilik (informed consent) olindi. Respondentlarning shaxsiy ma'lumotlari maxfiylik saqlanib, olingan ma'lumotlardan faqat ilmiy maqsadlarda foydalanildi. Tadqiqot bioetika va tibbiy deontologiya tamoyillariga muvofiq olib borildi.

Yakuniy xulosa sifatida shuni aytish mumkinki ushbu tadqiqotda qo'llanilgan retrospektiv, klinik, epidemiologik, anketaviy va statistik usullar majmuasi periodontal kasalliklarning O'zbekiston aholisi orasidagi holatini har tomonlama baholash, ularning asosiy xavf omillarini aniqlash va samarali profilaktik choralarni ishlab chiqish uchun ishonchli ilmiy asos yaratdi.

Natijalar

Tadqiqot davomida olingan ma'lumotlar O'zbekiston aholisining tekshirilgan guruhida periodontal kasalliklarning keng tarqalganligini ko'rsatdi. Klinik, anketaviy va retrospektiv tahlil natijalari periodontal patologiyalarning uchrash darajasi, gigiyenik holat, xavf omillari va stomatologik murojaat faolligi bo'yicha muhim ko'rsatkichlarni aniqlash imkonini berdi.

Tekshiruv natijalariga ko'ra, tadqiqotda ishtirok etgan respondentlar orasida periodontal patologiyalarning umumiy tarqalish darajasi 68% ni tashkil etdi. Ushbu ko'rsatkich periodontal kasalliklarning tekshirilgan populyatsiyada yuqori uchrash chastotasiga ega ekanligini ko'rsatdi.

Klinik tekshiruv natijalari bo'yicha og'iz bo'shlig'i gigiyenik holati va milk to'qimalarining yallig'lanish darajasi quyidagi ko'rsatkichlar bilan baholandi:

- ✓ Plaque Index (PLI) ning o'rtacha qiymati $2,1 \pm 0,4$ ni tashkil etdi;
- ✓ Gingival Index (GI) ning o'rtacha qiymati $1,8 \pm 0,6$ ni tashkil etdi.

Ushbu ko‘rsatkichlar respondentlarning aksariyatida og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasi yetarli darajada saqlanmaganligini va milk to‘qimalarida yallig‘lanish belgilari mavjudligini qayd etdi.

Klinik ko‘rik davomida periodontal cho‘ntaklar chuqurligi ham baholandi. Periodontal kasalliklari mavjud bo‘lgan bemorlarda periodontal cho‘ntaklarning chuqurlashuvi, milk qonashi, blyashka to‘planishi va ayrim hollarda tish toshlari mavjudligi kuzatildi. Ayrim ishtirokchilarda milk retraksiyasi va tishlarning funksional barqarorligida pasayish belgilari ham qayd etildi.

So‘rovnoma natijalariga ko‘ra, respondentlarning og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasiga oid kundalik odatlarida qator kamchiliklar aniqlandi. Jumladan, tadqiqot ishtirokchilarining faqat 35% ida kuniga ikki marta tishlarni muntazam va to‘g‘ri tozalash odati mavjudligi aniqlandi. Qolgan respondentlarda gigiyenik parvarishning tartibsizligi, tish tozalash chastotasining pastligi yoki noto‘g‘ri gigiyenik ko‘nikmalar qayd etildi.

Anketa ma‘lumotlari asosida periodontal holatga ta‘sir qiluvchi ayrim xavf omillari ham aniqlashtirildi. Xususan, tamaki chekish tarixi mavjud bo‘lgan ishtirokchilarda periodontal cho‘ntaklar chuqurligi, gingival indeks va milk yallig‘lanish ko‘rsatkichlari yuqoriroq ekani qayd etildi.

Shuningdek, qandli diabet va arterial gipertenziya kabi sistemali kasalliklar mavjud bo‘lgan respondentlarda periodontal holatning nisbatan yomonroq ko‘rsatkichlari kuzatildi. Bunday bemorlarda milk to‘qimalarida yallig‘lanish, gigiyenik indekslarning yomonlashuvi va periodontal to‘qimalardagi klinik o‘zgarishlar ko‘proq qayd etildi.

Retrospektiv tahlil natijalariga ko‘ra, 2020–2023-yillar oralig‘ida stomatologik muassasalarga murojaat qilgan bemorlar orasida periodontal kasalliklar bilan bog‘liq holatlar salmoqli ulushni tashkil etdi. Shu bilan birga, periodontal patologiyaga ega bemorlarning muntazam profilaktik stomatologik ko‘riklardan o‘tish darajasi past ekanligi aniqlandi.

Arxiv ma‘lumotlari asosida bemorlarning aksariyatida stomatologga murojaat qilish holatlari asosan kasallik belgilari kuchayganidan keyin amalga oshirilgani qayd etildi. Erta profilaktik ko‘riklar va muntazam nazorat tashriflari esa kam uchradi.

Olingan natijalar asosida tekshirilgan guruhda periodontal kasalliklarning yuqori tarqalishi, og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasi ko‘rsatkichlarining qoniqarsizligi, gigiyenik odatlarning yetarli emasligi, zararli odatlar va sistemali kasalliklar bilan bog‘liq klinik holatlarning mavjudligi aniqlandi.

Muhokama

Ushbu tadqiqot davomida olingan natijalar periodontal kasalliklarning rivojlanishi va tarqalishida bir qator mahalliy va umumiy etiologik omillar muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi.

Xususan, og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasiga yetarli darajada rioya qilmaslik, tamaki mahsulotlarini iste‘mol qilish, shuningdek ayrim somatik va surunkali sistemali kasalliklarning mavjudligi periodontal to‘qimalarda yallig‘lanish jarayonining shakllanishi va chuqurlashishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishi aniqlandi. Ushbu holat periodontal patologiyalarni faqat lokal stomatologik muammo sifatida emas, balki multifaktorial va kompleks xarakterga ega bo‘lgan klinik holat sifatida baholash zarurligini ko‘rsatadi.

Ma‘lumki, periodontal kasalliklar rivojlanishida asosiy boshlovchi omillardan biri bu mikroblar dental blyashka va uning uzoq vaqt davomida tish yuzalarida saqlanib qolishidir. Gigiyenik ko‘nikmalarning sustligi natijasida tish va milk chegarasida biofilm to‘planishi kuzatiladi, bu esa gingival to‘qimalarda yallig‘lanish infiltratsiyasi, kapillyar permeabilitetning ortishi, epitelial barerning buzilishi va keyinchalik periodontal ligament hamda alveolyar suyak tuzilmalari zararlanishiga olib keladi. Tadqiqot natijalarida aniqlangan yuqori tarqalish ko‘rsatkichlari og‘iz bo‘shlig‘i parvarishining yetarli emasligi periodontal destruksiyaning asosiy determinantlaridan biri ekanligini tasdiqlaydi.

Bundan tashqari, tamaki chekishning periodontal to‘qimalarga salbiy ta‘siri ham ushbu tadqiqotda muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi. Nikotin va tamaki tutunidagi toksik moddalar milk to‘qimalarida mikrosirkulyatsiyaning buzilishi, mahalliy immun javobning susayishi, fibroblastlar faolligining pasayishi hamda reparativ-regenerativ jarayonlarning sekinlashishiga olib keladi. Shu sababli tamaki iste‘mol qiluvchi shaxslarda gingivit va periodontit nafaqat tez-tez uchrashi, balki ko‘proq surunkali va progressiv kechishi bilan xarakterlanadi. Bu esa profilaktik va davolash choralari rejasiga zararli odatlarni kamaytirish yoki bartaraf etishga qaratilgan yondashuvlarni kiritish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqotda qayd etilgan yana bir muhim jihat — periodontal kasalliklar bilan ayrim umumiy somatik patologiyalar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikdir. Ayniqsa, qandli diabet, yurak-qon tomir tizimi kasalliklari, immun tizim faoliyatidagi buzilishlar hamda metabolik sindrom kabi holatlar periodontal yallig‘lanishning og‘irroq kechishiga predispozitsiya yaratadi. Bunda organizmning umumiy rezistentligi pasayadi, to‘qimalarning trofikasi yomonlashadi va yallig‘lanishga qarshi himoya mexanizmlari sustlashadi. Ayni vaqtda periodontal infeksiya ham o‘z navbatida organizmda past darajadagi surunkali yallig‘lanish fonini kuchaytirib, umumiy salomatlikka salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Bu holat periodontal sog‘liq va sistemali salomatlik o‘rtasidagi ikki tomonlama patogenetik aloqani yana bir bor tasdiqlaydi.

Olingan natijalar xalqaro ilmiy manbalarda keltirilgan ma‘lumotlar bilan mos keladi. Ko‘plab epidemiologik va klinik tadqiqotlar periodontal kasalliklarning shakllanishida gigiyenik, xulq-atvor, ekologik va sistemali omillar birgalikda ishtirok etishini ko‘rsatgan. Shu bilan birga, O‘zbekiston sharoitida ushbu kasalliklarning oldini olish va nazorat qilish

masalasi faqat tibbiy xizmat sifati bilan emas, balki aholining stomatologik savodxonligi, profilaktik ko‘riklarga murojaat qilish madaniyati, ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlar va turmush tarziga ham bevosita bog‘liq. Ayniqsa, stomatologik profilaktika bo‘yicha tushuntirish ishlarining yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagani ayrim hududlarda periodontal kasalliklarning kech aniqlanishiga olib kelishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, periodontal kasalliklarning profilaktikasi faqatgina individual gigiyena tavsiyalari bilan cheklanib qolmasligi kerak. Samarali profilaktik strategiya birlamchi, ikkilamchi va uchlamchi profilaktika bosqichlarini o‘z ichiga olgan, aholining turli yosh va xavf guruhlariga moslashtirilgan kompleks yondashuvga asoslanishi lozim. Bunga gigiyenik ta‘lim, professional oral gigiyena, risk guruhlarini skrining qilish, surunkali kasalliklarni erta aniqlash va stomatologik monitoringni kiritish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, periodontal xavf omillari mavjud bo‘lgan bemorlarni muntazam ravishda dispanser kuzatuviga olish kasallikning og‘irlashuvining oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, ushbu natijalar stomatologik yordamni tashkil etishda multidisiplinar yondashuv zarurligini ham ko‘rsatadi. Ya‘ni stomatolog, terapevt, endokrinolog, kardiolog va profilaktik tibbiyot mutaxassislari o‘rtasidagi hamkorlik periodontal kasalliklarni samarali boshqarish imkonini oshiradi. Chunki periodontal kasalliklar ko‘pincha organizmdagi umumiy patologik jarayonlarning aks etuvchi belgilaridan biri bo‘lishi mumkin.

Kelgusidagi tadqiqotlarda periodontal kasalliklarning rivojlanish dinamikasi, profilaktik dasturlarning uzoq muddatli klinik samaradorligi, ularning iqtisodiy samaradorligi, shuningdek turli ijtimoiy guruhlarda qo‘llanilish imkoniyatlari chuqurroq o‘rganilishi maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, O‘zbekiston aholisi uchun moslashtirilgan profilaktik modellarni ishlab chiqish va ularning amaliyotdagi natijadorligini baholash stomatologik xizmat sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot natijalari periodontal kasalliklar tarqalishini kamaytirish uchun faqat davolash emas, balki erta profilaktika, xavf omillarini nazorat qilish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va aholining stomatologik madaniyatini oshirish hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Xulosa

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari O‘zbekiston aholisi orasida periodontal kasalliklar keng tarqalgan stomatologik patologiyalardan biri ekanligini tasdiqladi. Tadqiqot davomida olingan klinik, gigiyenik va epidemiologik ko‘rsatkichlar periodontal to‘qimalarda yallig‘lanish va destruktiv o‘zgarishlar aholining muayyan qismida yuqori uchrash darajasiga ega ekanligini ko‘rsatdi. Bu esa periodontal kasalliklar nafaqat alohida stomatologik muammo, balki aholi salomatligiga ta‘sir qiluvchi muhim tibbiy-ijtimoiy masala ekanligini anglatadi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, periodontal kasalliklarning rivojlanishida bir qator asosiy xavf omillari yetakchi rol o‘ynaydi. Xususan, og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasiga yetarli darajada rioya qilmaslik, tamaki chekish, shuningdek ayrim umumiy va surunkali somatik kasalliklarning mavjudligi periodontal patologiyalarning shakllanishi va og‘irlashuviga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishi aniqlandi. Ushbu omillar periodontal to‘qimalarda yallig‘lanish jarayonining boshlanishi, davom etishi va surunkalashuvida muhim patogenetik ahamiyatga ega ekanligi bilan izohlanadi. Shu jihatdan periodontal kasalliklar multifaktorial etiologiyaga ega bo‘lgan surunkali yallig‘lanish kasalliklari sifatida baholanishi lozim.

Olingan natijalar xalqaro ilmiy tadqiqotlar ma‘lumotlari bilan hamohang bo‘lib, og‘iz bo‘shlig‘i holati va organizmning umumiy salomatligi o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjudligini yana bir bor tasdiqladi. Periodontal kasalliklar faqat mahalliy stomatologik o‘zgarishlar bilan cheklanib qolmay, balki qandli diabet, yurak-qon tomir tizimi kasalliklari, metabolik buzilishlar va immunologik holatlar bilan o‘zaro bog‘liq holda kechishi mumkin. Bu esa periodontal kasalliklarni erta aniqlash, xavf omillarini nazorat qilish va kompleks profilaktik choralarini ishlab chiqish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, periodontal kasalliklarning oldini olish va ularning tarqalishini kamaytirish uchun faqat davolash choralari qo‘llash yetarli emas. Buning uchun aholi o‘rtasida stomatologik savodxonlikni oshirish, og‘iz bo‘shlig‘i parvarishi bo‘yicha gigiyenik ko‘nikmalarni shakllantirish, muntazam profilaktik stomatologik ko‘riklarni yo‘lga qo‘yish, zararli odatlarni, ayniqsa tamaki iste‘molini kamaytirish hamda sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Profilaktik yondashuvning samaradorligi esa nafaqat tibbiy xizmat sifatiga, balki ijtimoiy, iqtisodiy, ma‘rifiy va madaniy omillarga ham bevosita bog‘liqdir.

Shu sababli, O‘zbekiston sharoitida periodontal kasalliklar profilaktikasi bo‘yicha kompleks, tizimli va uzoq muddatli milliy yondashuvni ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi. Bunday yondashuv aholining turli yosh va xavf guruhlari uchun moslashtirilgan profilaktik dasturlarni, stomatologik skrining va monitoring tizimini, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish bo‘yicha targ‘ibot ishlarini hamda tibbiyotning turli yo‘nalishlari mutaxassislari o‘rtasidagi hamkorlikni o‘z ichiga olishi lozim.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari periodontal kasalliklarning oldini olishda erta diagnostika, xavf omillarini kamaytirish, gigiyenik tarbiya, muntazam profilaktika va aholining umumiy salomatligini yaxshilashga qaratilgan integrallashgan chora-tadbirlar hal qiluvchi o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Ushbu yo‘nalishda ilmiy asoslangan profilaktik dasturlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish periodontal patologiyalar tarqalishini kamaytirishga, stomatologik salomatlik ko‘rsatkichlarini yaxshilashga hamda aholining hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ismailov A.S., O‘zbekiston aholisida stomatologik kasalliklar, Fan nashriyoti, 2021.
2. Petrova E.V., Periodontal patologiyalar: zamonaviy ko‘rinish, Stomatologiya jurnali, 2019.
3. Karimov R.T., Og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklarining umumiy salomatlikka ta‘siri, Tibbiyot, 2022.
4. Xalilova N.M., Periodontitning klinik ko‘rinishlari, O‘zMU nashriyoti, 2020.
5. WHO, Oral health surveys: basic methods, 5-nashr, 2023.